

Kulturdepartementet
103 33 STOCKHOLM

Läsandets kultur – slutbetänkande av Litteraturutredningen (SOU 2012:65)

Ku2012/1478/KO

Inledning

Utredningens slutbetänkande består till stora delar av en gedigen och välskriven kartläggning av litteraturens och läsningens ställning idag. Den ger alla språk- och litteraturpolitiskt intresserade stöd för fortsatt diskussion och den har förut-sättningar att för lång tid framåt utgöra empiriskt underlag för regeringars överväganden och prioriteringar. En inledande och övergripande reflektion är emellertid att utredningen redan i de omfattande kartläggande avsnitten hade tjänat på ett något mer värderande perspektiv, så att motiven för just de förslag som lämnas i betänkandets avslutande delar hade trätt fram något tydligare.

Detta gäller kanske i synnerhet de avsnitt som styrelsen för Sveriges författarfond inriktar sitt yttrande på: upphovsmännens villkor samt ersättningar, stipendier och bidrag. Om än i återhållsamma beskrivningar ger utredningen en bild av de ekonomiska och sociala villkoren för de litterära upphovsmännen som samman-taget talar mycket starkt för förstärkningar av de statliga ersättningarna och bidragen. Men de förslag som läggs tar huvudsakligen sikte på frågor som rör definitioner, form och organisation – på sitt sätt angelägna frågor, men som inte har några förutsättningar att stärka läsningens och litteraturens ställning i Sverige idag.

I fråga om de avsnitt som rör bibliotek ersättningen instämmer styrelsen för Sveriges författarfond i utredningens slutsats, att en särskild förhandlingsordning är fortsatt motiverad. Författarfonden menar dock att utredningen hamnar något fel i ambitionen att förenkla bibliotek ersättningens konstruktion. Att helt stryka 4 § i fondförordningen innebär att den faktiska och principiella grunden för vad ersättningen avser och hur den beräknas helt försvinner.

Sveriges författarfond anser att det sannolikt finns goda förutsättningar att arbeta vidare med detaljer i regelverk och utformning, i syfte att nå klarhet och konsekvens. Fondstyrelsen menar dock att det förutsätter att själva kärnfrågorna – hur bibliotek ersättningen ska beräknas (4 § fondförordningen) samt hur förhandlingarna ska bedrivas och vad de ska avse – först klaras av i dialog mellan regeringen och upphovsmannaorganisationerna. Därför avstår författarfonden att i detta yttrande lämna synpunkter på varje enskild detalj i det särskilda författningsförslag som lämnas i betänkandet.

5 Villkoren för de yrkesverksamma på ordområdet

De tidigare gjorda undersökningarna av Sveriges Författarförbund och Konstnärsnämnden som presenteras och sammanfattas i betänkandet, ger en bred och sannolikt rättvisande bild av de litterära upphovsmännens möjligheter att försörja sig på sitt skapande och att få ekonomiskt utrymme att ägna sig åt och utveckla sin litterära verksamhet.

Det bör ändå påpekas att indelningen i yrkeskategorier på vissa ställen är relativt grov, vilket skymmer att det inom varje kategori råder stor spännvid vad gäller de ekonomiska villkoren för verksamheten. I synnerhet gäller detta skönlitteraturen som rymmer många genrer inom sig, men även för övriga kategorier gäller att villkoren kan skifta dramatiskt.

De litterära upphovsmännen har generellt låga inkomster, i synnerhet med tanke på att det är en högutbildad grupp. Inkomsterna kännetecknas därtill av att de varierar kraftigt över tid. Utredningen beskriver också risktagandet och osäkerheten som präglar upphovsmännens och egenföretagarens verksamhet; hur kärnproblemet är att inte få ersättning för sin konstnärliga arbetsinsats (medan arbetsbrist utgör huvudproblemet för anställda och utövare).

I betänkandet beskrivs också hur författarkollektivet – i allt högre utsträckning – präglas av en s.k. stjärneekonomi, med några få bästsäljande författare. Det är en utveckling som ökat trycket på biblioteksersättningen och de statliga bidragssystemen, fastän den totala bokförsäljningen under tider utvecklats positivt.

I avsnittet om arbetsmönster (arbetstid och inkomster) framträder en mycket viktig aspekt av villkoren för de fritt verksamma litterära upphovsmännen. Deras genomsnittliga arbetsveckor är längre än 40 timmar och en stor del av tiden ägnas åt kompletteringsarbete, d.v.s. arbete som bara indirekt eller inte alls har med den litterära verksamheten att göra. Av en jämförelse mellan hur arbetstiden respektive arbetsinkomsterna fördelas, framgår tydligt hur stor skillnaden är mellan den tid som investeras i litterärt arbete och de inkomster som den litterära verksamheten ger.

Detta är en undersökning som på många sätt ger bättre stöd för överväganden än exempelvis de presenterade medianinkomsterna för hela grupper. Här framträder konstnärspolitikens *raison d'être*: att genom skäliga ersättningar, stipendier och bidrag frigöra upphovsmännens tid och kraft att ägna sig åt och fördjupa sin litterära verksamhet. Så beskrivet framhävs också konstnärspolitikens framåtsyftande och utvecklande kraft samt att det är den kvalificerade litteraturen som är målet – fastän insatserna riktar sig till enskilda upphovsmän, mot grundläggande ekonomiska villkor och inte konstrueras eller formuleras som uppdrag eller projekt.

Det är mycket värdefullt att kapitlet om upphovsmännens villkor inbegriper också ett avslutande avsnitt om de litterära upphovsmännens villkor på själva marknaden, d.v.s. vilka inkomster royalty, honorar och upplåtelseavtal normalt sett ger. Avsnittet hade haft ännu större värde om den innehållit också en undersökning av upphovsmännens ställning som avtalsslutande part och möjligheterna att påverka nivåerna och villkoren i avtalen. I synnerhet gäller detta på den växande e-boksmarknaden. I utredningens avslutande förslagsdel görs antagandet att

upphovsmännens rättigheter stärkts i den digitala miljön (s. 424), vilket sannolikt hade vederlagts av en fördjupad analys i detta avsnitt.

6 Ersättningar, stipendier och bidrag

Utredningen beskriver i detta avsnitt sakligt och korrekt de befintliga ersättnings- och bidragssystemen. Den övergripande slutsatsen tycks vara att biblioteks-ersättningen och stödssystemen fungerar bra och effektivt, att de är av stor betydelse och att de i huvudsak är adekvat utformade och inriktade.

Fondstyrelsens synpunkt på denna beskrivning är att den tydligare kunde relatera till de fakta och den utveckling som beskrivs i föregående avsnitt om upphovsmännens villkor – och framför allt att den borde peka framåt mot de förslag som läggs i betänkandets avslutande kapitel.

Det är rimligt att utredningen i detta beskrivande avsnitt sätter ett starkt fokus på biblioteksersättningen, som ju spelar en avgörande roll inom konstnärspolitiken på litteraturens område. Detta fokus får emellertid inte innebära att de statliga stipendierna och bidragen förbises. De stödssystemen är i betänkandet kortfattat beskrivna, men utan varje ansats till värdering av kulturpolitisk funktion och ambitionsnivå. Hur tolkar utredningen exempelvis det faktum att vissa bidragsanslag förblir oförändrade i över 15 år, och hur har utredningen sett på att avvecklingen av inkomstgarantierna bara delvis har inneburit en ökning av antalet fleråriga stipendier, i enlighet med de intentioner som regeringen uttalade när förändringen ägde rum?

En mer ingående analys av de statliga bidragen och stipendierna vore viktig också av det skäl att två viktiga upphovsmannagrupper inte kan få del av biblioteks-ersättningen, nämligen kulturjournalisterna och dramatikererna. Båda yrkeskategorierna är högsta grad upphovsmän och språkbärare som förtjänar utrymme och analys i en utredning som söker svar på kultur- och språkpolitiska utmaningar. För båda grupperna sker också på gott och ont omvälvande förändringar i kultur- och medielandskapet som påverkar försörjningsmöjligheter och andra villkor för professionell yrkesverksamhet med sikte på originalitet, komplexitet och fördjupning.

Ersättningarnas och bidragens förhållande till trygghetssystemen är kortfattat och i sak beskrivet. Men där saknas en egentlig analys, med koppling till upphovsmännens villkor i föregående kapitel, och beskrivningen leder inte fram till några slutsatser eller förslag till förbättringar. Inte minst förtjänar frågan om de litterära upphovsmännens pensioner ytterligare kulturpolitiska överväganden. Det "nya" pensionssystemet bygger på livsinkomstprincipen och pensionerna blir mer och mer konsekventa avspeglningar av innehavarnas pensionsgrundade inkomster över hela yrkeslivet. I kapitel 5 har beskrivits de otillräckliga inkomster som också många framgångsrika upphovsmän lever med, vilket med självklar konsekvens leder också till låga pensioner.

Utredningen bekräftar den inriktning författarfonden har valt genom att fördela relativt stor del av biblioteksersättningsmedlen i form av längre stipendier och särskilda författarpennningar, vilka verkar positivt just för bl.a. kommande

pensioner. Samtidigt konstateras att satsningen är kostsam eftersom skatter och avgifter ingår i de beviljade beloppen. Styrelsen för Sveriges författarfond är mycket angelägen att fortsatt prioritera de åtagande som stärker upphovsmännens tillgång till trygghetssystemen. Det kan dock sättas ifråga om anslagstilldelningen tar tillräcklig höjd för det faktum att så stor andel av biblioteksersättningen går direkt tillbaka till statskassan i form av skatter och avgifter.

14 Bedömningar och förslag

14.1 Sammanfattande bedömningar

I detta avsnitt (s. 383) beskriver utredningen sammanfattande de tre orosmoln som hotar en i flera avseenden positiv bild av litteraturens ställning i dagens Sverige: 1) En försämring av den unga generationens läsfärdighet och läsvanor; 2) De litterära upphovsmännens svårigheter att försörja sig på sitt skapande och att få ekonomiskt utrymme för litterär verksamhet; 3) Ökad vertikal integration och ägarkoncentration på bokmarknaden.

Endast den första punkten av de ovan uppräknade orosmolnen bedöms dock av förslagen och resonemangen att döma vara utmaningar inom utredningens eller kulturpolitikens räckvidd. Det är ett stort misslyckande att en så viktig utredning och så ambitiös kartläggning måste stanna vid kalla konstateranden och inte får leda fram till slutsatser och förslag kring vad den själv uppfattar som de stora kultur- och språkpolitiska utmaningarna.

14.2 Ett läslyft för Sverige

Styrelsen för Sveriges författarfond sympatiserar med alla försök att stärka läsningens och litteraturens ställning bland barn och unga – och instämmer i grundantagandet att förskola och skola (i samspel med folk- och skolbibliotek) spelar en avgörande roll för att läsvanor och läskompetens grundläggs i tidiga åldrar. Det undandrar sig emellertid oftast författarfondens bedömning exakt hur dessa förbättringar bäst ska åstadkommas.

Styrelsen för Sveriges författarfond är därför övergripande positiv till förslaget om *Ett läslyft för Sverige*, men avstår från att kommentera de enskilda förslagen som rör skolpolitik och kommunala verksamheter, som läsombud i förskolan, lärarnas kompetensutveckling m.m. Författarfonden vill ändå särskilt betona betydelsen av skolbiblioteken och ser det som en självklarhet att de ska vara öppna och tillgängliga för eleverna, bemannade med utbildad personal och att såväl den kvalificerade och professionella skolbibliotekarien som själva boksamlingarna ska användas i skolans pedagogiska och läs- och litteraturfrämjande arbete.

Ett läslyft för Sverige blir en mycket omfattande men tidsbegränsad satsning. Utredningen har haft att föreslå förändringar inom befintliga medelsramar, men i detta fall är det ofrånkomligt att regeringen måste besluta om finansiering och organisation av läslyftet i särskild ordning. I annat fall kommer satsningen indirekt att finansieras genom neddragningar i de verksamheter som den är avsedd att uppmärksamma och stärka, och därigenom motverka sitt eget syfte.

Stöd till evenemang i bokhandeln

Styrelsen för Sveriges författarfond tillstyrker förslaget om en fortsättning och vidareutveckling av det stöd till bokhandeln som införts på försök under 2012. Fondstyrelsen instämmer i utredningens resonemang om vikten av böckernas synlighet i det offentliga rummet, om den välsorterade bokhandelns möjligheter som mötesplats och dess styrka att både exponera böcker och stå för ett urval som kan inspirera till läsning. Det är emellertid rimligt att ställa förväntningarna relativt lågt på vilka effekter detta stöd kan ha som branschstöd betraktat. Den välsorterade bokhandelns viktiga värden för marknaden på sikt måste i första hand vara förlagsbranschens intresse och ansvar – utan vilket en statlig insats av detta slag är utan värde.

Stödet bör alltså präglas av denna insikt och betona de läsfrämjande aspekterna och de kvalificerade samtalen och mötena. Idag utnyttjas ofta det marknadsförande syftet med evenemang i bokhandlar på så sätt att upphovsmännen insats får ske utan arvode. Det är därför också rimligt att detta kulturpolitiskt riktade stöd lämnas med tillhörande villkor om skäligt betalt för upphovsmän och andra medverkande, i likhet med hur utredningen resonerar i frågan om kulturtidskriftsstödet.

Avtal om tillgängliggörande av e-litteratur

Frågan om lämpliga avtalskonstruktioner för bibliotekens spridning av e-litteratur samt om lämpliga företrädare och avtalsparter, betraktas av utredningen som en angelägenhet utanför den statliga kulturpolitikens område, eftersom det fortsatt får vara en fråga mellan de kommunala biblioteken och rättighetsinnehavarna. Med de givna ramarna kan styrelsen för Sveriges författarfond inte lämna några synpunkter på utredningens rekommendation att Sveriges Kommuner och Landsting ska träda in som avtalspart för de kommunala folkbiblioteken.

Sveriges författarfond menar emellertid att det är viktigt att vara öppen för att de nya formaten och de nya spridningsmöjligheterna kan komma att behöva ändra dessa hittills gällande ramar; att frågans demokratiska aspekter, samt det faktum att "utlåningen" av e-böcker på ett så radikalt annorlunda sätt påverkar förutsättningarna för marknaden, kan komma att fordra något slags nationell lösning, genom särskild finansiering, lagstiftning eller organisatoriska förändringar. Utvecklingen äger rum mycket snabbt och det är svårt – för att inte säga omöjligt – att förutse skeendet på detta område. Utredningen har inte haft i uppdrag att överväga de upphovsrättsliga regler som gäller exempelvis för bibliotekens spridning av litteratur, men det är sannolikt att hela frågan i högre utsträckning måste bli en angelägenhet för en mer aktiv statlig kulturpolitik.

Vad gäller utredningens strävan att stärka biblioteken som "inflytelserik" avtalspart, vill styrelsen för Sveriges författarfond betona att detta inte i första hand får betraktas som en organisatorisk förändring eller kompetensförbättring som ska verka generellt prispressande gentemot rättighetsinnehavarna. Däremot är det uppenbart att de idag vanligaste affärslösningarna för "utlåning" av e-böcker ur ett bibliotekspolitiskt perspektiv inte är rimliga. Den viktigaste ekonomiska skillnaden jämfört med fysiska böcker är inte bibliotekens totala kostnad per "inköpt" titel, utan det faktum att kostnaden vanligen är kopplad till antalet lån/nedladdning –

och att den dessutom uppstår på ett sätt som biblioteken inte fullt ut kan kontrollera. Och som utredningen påpekar är det är en avgörande principiell skillnad att "beståndet" av e-litteratur skapas av färdigpaketerade erbjudanden som biblioteken har att acceptera i sin helhet.

Idag kan biblioteken i fråga om e-böcker hårdraget sägas vara distributörer eller ett slags gratis gränssnitt åt en tjänst som annars erhålls mot betalning. Biblioteken har här – till skillnad mot vad som gäller för fysiska böcker – att hantera spridning och tillgängliggörande på marknadens villkor, och detta måste ske i kombination med att det fortsatt ska vara avgiftsfritt för låntagaren. Rimligen måste urvalspolitiken utvecklas åt rakt motsatt håll, d.v.s. att den blir långt mer genomgripande och medveten – och att detta får komma till uttryck i avtalsvillkoren.

Frågan om e-böcker på biblioteken rör alltså på det mest grundläggande sätt bibliotekens syn på den egna uppgiften. Detta ställs i den nya digitala miljön på sin spets när det gäller bibliotekens föreställda behov av att tillhandahålla och sprida också den mest marknadsdrivna utgivningen. Författarfonden menar att det är angeläget söka lösningar som kan göra åtskillnad mellan olika "segment" av marknaden; att med utgångspunkt i bibliotekens samhällsuppgift hålla öppet för nationella kulturpolitiska initiativ och i förlängningen möjligen ändrad ansvarsfördelning mellan Kungl. biblioteket och de kommunala folkbiblioteken.

Tillgängliggörande av e-litteratur via LIBRIS

Styrelsen för Sveriges författarfond är positiv till att Kungl. biblioteket via sin katalog tillgängliggör digital litteratur, med särskild inriktning på den upphovsrättsligt fria litteraturen, via det allmänna biblioteksväsendet. I grund och botten förefaller emellertid detta vara en uppgift som ryms inom ramen för det uppdrag man har idag.

14.3 En moderniserad biblioteksersättning

Utredningen presenterar under denna rubrik tre huvudförslag. Inget av dem svarar mot de utmaningar som presenteras i de kartläggande avsnitten (5 och 6) och som lyfts i sammanfattningen av betänkandets förslag. Ingen förklaring ges till hur upphovsmännens försörjningsmöjlighet och litteraturens utvecklingsmöjligheter stärks genom de föreslagna förändringarna i ersättnings konstruktion och i den tillhörande förhandlingsordningen.

Det är ofrånkomligt att ett system som biblioteksersättningen är mer komplext än ett vanligt statlig bidragssystem. Det viktiga är emellertid inte att alla berörda är insatta i varje enskild detalj, utan att själva *idén* är tydlig, samtidigt som det finns en grundläggande koppling till det faktiska nyttjandet så att systemet upprätthåller sin legitimitet och trovärdighet.

Styrelsen för Sveriges författarfond kan förvisso förstå ambitionen att förenkla konstruktionen genom förändringar i förordningen (1962:652) om Sveriges författarfond. Samtidigt måste det motsatt prövas om vissa regleringar på

förordningsnivå faktiskt kan bidra till stadga och tydlighet – i synnerhet när systemet rent konstruktionsmässigt kan upplevas som komplicerat.

Att helt stryka 4 § i fondförordningen som utredningen föreslår, innebär emellertid inte bara en förenkling och lägre detaljgrad i styrningen av själva verksamheten och regelverket, utan istället att den faktiska och principiella grunden för vad ersättningen avser och hur den beräknas försvinner.

Utredningen föreslår att de individuella ersättningarnas andel av biblioteksersättningen ska fastställas med angiven procentsats i regleringsbrevet; att avtrappningsreglerna ska anges i förordningen med prisbasbelopp istället för krontalsbelopp; samt att miniminivåer och relationen mellan författarbelopp och översättarbelopp ska bestämmas av fondstyrelsen. Förordningens skrivning om maxantalet berättigade upphovsmän lämnas kvar oförändrad.

Styrelsen för Sveriges författarfond betraktar inte detta sammantaget som en delegering eller förenkling. Att reglera de individuella ersättningarnas utformning på dessa varierande sätt skapar snarare en otydlighet i mål och politisk avsikt, och ger inte önskvärd klarhet vad gäller fördelning av ansvar mellan regering och "myndighet".

Det finns emellertid goda förutsättningar att arbeta vidare med dessa delar, i syfte att nå klarhet och konsekvens. Styrelsen för Sveriges författarfond menar dock att det förutsätter att själva kärnfrågan – hur biblioteksersättningen ska beräknas (4 § fondförordningen) samt hur förhandlingarna ska bedrivas och vad som kan vara föremål för förhandling – först klaras av i dialog mellan parterna.

Utredningen har lämnat ett särskilt författningsförslag som innehåller de ändringsförslag som refereras ovan samt viss samtidsanpassning och språkliga revideringar. Utöver resonemangen i detta avsnitt avstår styrelsen för Sveriges författarfond från att lämna synpunkter på varje enskild detalj i författningsförslaget. Det finns goda skäl och stora möjligheter till förändringar i förordningen – en bearbetning borde rent av kunna vara mer genomgripande och ta upp ytterligare frågor – men den diskussionen är på ett avgörande sätt beroende av att själva beräkningsgrunden är överenskommen och fastställd. Även mer organisatoriska frågor – som exempelvis styrelsens storlek – förutsätter författarfonden kan klaras av i samband med att de mer betydelsefulla frågorna bereds vidare.

Biblioteksersättningen och e-litteratur

Författarfonden har ovan i avsnittet om avtal för bibliotekens "utlåning" av e-litteratur menat att det mot bakgrund av frågans komplexitet är angeläget att inte anse sig ha funnit den slutgiltiga lösningen vad gäller avtalskonstruktioner samt kulturpolitikens räckvidd, ansvar och organisation m.m. Frågan om biblioteksersättningen och e-böcker är naturligtvis förbunden med alla dessa överväganden, och det måste på samma sätt fortsatt prövas hur det kulturpolitiska ansvaret ska utformas för de ersättningar som på olika vägar tillfaller upphovsmännen.

Styrelsen för Sveriges författarfond har inga invändningar mot det principiella resonemanget som bygger på att den offentlighetsrättsliga biblioteksersättningen träder

in i avsaknad av en i *upphovsrättslagen reglerad* rätt till ersättning (eller rätt att förbjuda utlåning). Denna principiella grund är exempelvis avgörande för förhandlingsordningens existens och utformning (se nästa avsnitt). Ändå bör det inte uteslutas ett slags nationell och kulturpolitiskt inramad kompensationsordning för e-böcker som skulle ta sikte på det sammanlagda värdet av att våra offentliga bibliotek avgiftsfritt till läsarna sprider upphovsmännens verk – hela den digitala *repertoar* som skapas av bibliotekens medvetna urval utifrån det uppdrag man har.

En sådan ersättning skulle alltså inte få samma principiella grund som den nuvarande ersättningen och skulle inte gå att betrakta eller delvis utforma som en individuell rättighet, vilken ju för e-böcker oinskränkt regleras genom de avtal som ligger till grund för bibliotekens rätt att "låna ut" verken. Det vore likväl rimligt att inom ramen för en nationell kulturpolitik på något sätt komplettera kommunernas och rättighetsinnehavarnas mer affärsmässigt präglade överenskommelser, vilka ju inte kan förväntas att utformas och ta höjd för de mer omätbara värden som beskrivits här.

I avsnittets avslutande stycke redogörs för hur ökad "utlåning" av e-böcker på de fysiska böckernas bekostnad – med de förtydliganden utredningen föreslår – minskar underlaget för biblioteksersättningen och hur detta på sikt kan innebära en kulturpolitisk utmaning. Styrelsen för Sveriges författarfond vill här betona att det inte finns något i biblioteksersättningens konstruktion som förhindrar statsmakterna att besluta om höjningar av den totala ersättningens storlek, även om utlåningen av fysiska böcker sjunker. Bara att under 2000-talet ha låtit grundbeloppet öka i enlighet med normala löneökningar skulle räckt relativt väl – och det är långt kvar innan "priset per boklån" skulle te sig orimligt högt i förhållande till den betydelse det har att upphovsmännens verk fritt sprids och utnyttjas via de offentliga biblioteken.

I grund och botten är det självfallet ändå angeläget att regering och riksdag medvetet förhåller sig till utvecklingen och vid sidan av biblioteksersättningen överväger också de statliga bidragen och stipendierna. Mot bakgrund av den oro som utredningen själv uttrycker över de litterära upphovsmännens svårigheter att försörja sig på sitt skapande och att få ekonomiskt utrymme för litterär verksamhet, förefaller rekommendationen till regeringen att "överväga att förstärka" bidrags- och stipendieanslagen omotiverat försiktig.

Förhandlingsordningen

När biblioteksersättningen inrättades 1954 var bibliotekens fria spridningsrätt etablerad i upphovsrättslagstiftningen (genom att någon rätt till spridning av exemplar inte fanns), och den avgiftsfria utlåningen vedertagen genom tradition och tidigare krav för erhållande av särskilda statsbidrag. När nuvarande upphovsrättslag infördes 1960 innebar det en omfattande ändring av lagens struktur och uppbyggnad, från Författarlagens uppräknade enskilda rättigheter till nuvarande konstruktion med en stadgad ensamrätt som genom olika inskränkningar fastställer upphovsrättens slutliga innehåll.

Biblioteksersättningens principiella grund är därför sedan 1960 en inskränkning i ensamrätten (numera 19 §) till förmån för bl.a. bibliotekens rätt att fritt låna ut upphovsmännens verk. I så måtto fick biblioteksersättningen en mer förpliktande

inramning än vid dess införande. När nu en ersättningsrätt sedan 1992 är stadgad i EU-direktiv (med verkan i Sverige fr.o.m. 1994) – vilket redogörs för i betänkandet – har det uppstått en samhällelig förpliktelse som är än mer omfattande än tidigare: att dra in bibliotek ersättningen eller ersätta den med ett statligt stödsystem till författare är inte längre ens teoretiskt möjligt.

Att dra in bibliotek ersättningen har nu alls inte varit utredningens avsikt, men för den fortsatta politiska analys regeringen har att göra finns det skäl att beakta att utformningen av bibliotek ersättningen är beroende av ett slags samförstånd med eller godkännande av de litterära upphovsmännen – eftersom den bibliotek ersättning vi har idag ersätter en annars nödvändig upphovsrättslig lösning. Den förbindelsen föreligger även om det inte är en jämbördig förhandling i den bemärkelsen att upphovsmännen kan "säga upp sig" eller välja att inte leverera sina tjänster.

Samtidigt kan ersättningsens kulturpolitiska dimensioner sägas ha stärkts genom den utveckling som ägt rum sedan inrättandet 1954. Sveriges författarfond och den statliga bibliotek ersättningen har inte bara en konstnärspolitisk funktion genom att medel fördelas till upphovsmännen; den är också en vital del av bibliotekspolitiken på så sätt att den indirekt främjar medborgarnas tillgång till litteratur genom biblioteken.

Styrelsen för Sveriges författarfond instämmer i utredningens slutsats, att en förhandlingsordning svarar väl mot den samhälleliga förpliktelse som finns. Författarfonden menar dock att utredningen intar en väl defensiv hållning när det gäller bedömningen av förhandlingarnas potentiella värde. Utnyttjad på bästa sätt har ett system med förhandlingar förutsättningar att faktiskt öka den genomskinlighet utredningen eftersträvar. Om bevekelsegrunderna och argumenten klargörs och artikuleras, torde de sammantaget bli tydligare och bättre belysta än vad som faktiskt är fallet med många anslagsprioriteringar i övrigt.

Utredningen uttrycker också låga förväntningar på hur regeringen själv kan bidra till processens kvalitet. Det är rimligt att regeringens representanter gör egna analyser och framhåller sina argument. Upphovsmannaorganisationernas uppgift kan inte vara att ensidigt betjäna regeringen med underlag, så som det beskrivs i betänkandet.

När det gäller frågan om längre tidsintervall menar fondstyrelsen att det kan vara en fullt rimlig ambition. Men förhandlingsöverenskommelsernas längd kan rimligen inte regleras på annat sätt än genom att parterna prövar förutsättningarna för detta, antingen vid varje enskilt förhandlingstillfälle eller genom att enas om villkoren i en grundläggande överenskommelse om förhandlingar.

Ersättning till inläsare av litterära ljudböcker

Styrelsen för Sveriges författarfond har inga invändningar mot att möjligheterna undersöks för att införa en ersättningsordning för inläsare av ljudböcker. Även om det finns ett slags skälighetstanke bakom inläsarnas anspråk och i utredningens eget resonemang, bör dock den principiella aspekten kompletteras med en analys av de befintliga behoven genom att man först undersöker de ekonomiska och sociala

villkoren för de inläsare som antas bli föremål för ersättningen. Den offentlig-rättsliga ersättningen motiveras och utformas ju delvis av sådana hänsyn och till stöd för framtida prioriteringar torde en sådan undersökning tjäna sitt syfte.

Den alldeles avgörande frågan att analysera i en fortsatt prövning av en ersättning till inläsare är emellertid, som utredningen själv konstaterar, övergången till digital distribution av ljudböcker. Det finns goda skäl att anta att just på ljudbokens område kommer e-boken (d.v.s. digitala filer som framställs för varje "lån") att bli särskilt dominerande. Med hänvisning till utredningens resonemang om de fysiska böckerna som underlag för en offentlig-rättslig ersättning, talar en del för att frågan om "biblioteksersättning" för inläsare ganska snart kan vara överspelad.

14.4 Omprioriteringar inom litteratur- och tidskriftsstödet

Maxgräns för enskilda mottagare av litteraturstöd

Styrelsen för Sveriges författarfond avstår från att lämna synpunkt på förslaget om att införa en maxgräns för enskilda mottagare av litteraturstöd. Fondstyrelsen menar under alla omständigheter att vid en eventuell begränsning av stödet måste hänsyn tas till att stödet oftast i förlängningen också har en "mottagande" upphovsman, inte minst genom att också distributionsstödet är kopplat till den enskilda titeln. En maxgräns som också går ut över möjligheten till distributionsstöd, vore ett missgynnande som inte kan förklaras med den mottagande koncernens totala ekonomi eller sammanlagda stöd.

Utredningen förordar i avsnittet om kulturtidskriftsstödet krav på arvodesnivåer till de medverkande skribenter, för att man ska kunna komma ifråga för stöd. Liknande slags villkor vore rimliga även i fråga om stöd till förlag. De två stöden regleras i samma förordning och ska ges till "utgivningsverksamhet av professionell art". Det borde i princip innebära att rimlig eller marknadsmässig betalning är en förutsättning för stöd.

Utökad stöd för backlistdigitalisering

Styrelsen för Sveriges författarfond tillstyrker ett fortsatt stöd till digital återutgivning av äldre titlar samt att det görs om till ett efterhandsstöd. Benämningen "backlistdigitalisering" bör emellertid undvikas, eftersom den antyder att endast det förlag som tidigare gett ut boken skulle vara berättigad till stöd.

Ett förstärkt kulturtidskriftsstöd

Styrelsen för Sveriges författarfond är osäker på vilka formella och praktiska möjligheter Kulturrådet idag har att prioritera inom litteratur- och tidskriftsstödet. Fondstyrelsen är under alla omständigheter positiv till att det tillförs medel till utgivning av kulturtidskrifter, liksom till att denna medelförstärkning främst ska syfta till bättre arvodesnivåer för skribenter och övriga medarbetare.

Till stöd för detta förslag lyfter utredningen fram de hårdnande villkoren för de yrkesverksamma kulturjournalisterna. Det är en utveckling som inte bara är beroende av de stödberättigade kulturtidskrifternas situation, utan också hänger samman med den kvalificerade kulturjournalistikens allt mindre utrymme i bredare riktad media. I omsorg om det reflekterande och fördjupande offentliga samtalet vill styrelsen för Sveriges författarfond därför också i detta avsnitt fästa regeringens uppmärksamhet på behoven av en förstärkning av den bidragsgivning till enskilda kulturjournalister ur särskild anslagspost som författarfonden bedriver med stöd av förordningen (1976:652) om bidrag till konstnärer.

Den del av anslagsposten avsedd för de tre yrkeskategorierna författare, översättare och kulturjournalister utsätts för ett hårt söktryck när villkoren försämras för kulturjournalistiken. Genom att anslagsposten därför i så hög utsträckning måste riktas till just denna grupp har biblioteksersättningen indirekt kommit att subventionera bidragsgivningen till kulturjournalister; ändå är beviljade medel långt ifrån tillräckliga för att utgöra det mer genomgripande stöd för kvalificerad kulturjournalistisk verksamhet det annars skulle kunna vara.

14.5 Internationellt utbyte på litteraturområdet

Internationellt utbyte för litterära upphovsmän

Styrelsen för Sveriges författarfond tillstyrker förslaget om en fördjupad prövning av behoven av ett internationellt utbytesprogram inom litteraturområdet och av hur en sådan verksamhet skulle kunna utformas. Det är angeläget att en sådan utredning görs mycket förutsättningslöst, d.v.s. öppet för att en lösning kan komma att se radikalt annorlunda ut jämfört med de befintliga verksamheterna inom bild- och form samt dansområdet. En prövning bör självklart ske med hänsyn till de befintliga och redan statligt stödda verksamheter på litteraturområdet som tangerar en "IASPIS-motsvarighet" samt de i betänkandet nämnda initiativen till litteraturhus.

De överväganden som måste göras kring styrning och organisation av den eventuella verksamheten, bör också inbegripa analys av den debatt som förts kring just IASPIS-programmet i december 2012 och januari 2013, där skilda förväntningar på och uppfattningar om den konstnärliga ledningens behov och möjligheter inom ramen för statlig myndighetsutövning kommit till uttryck.

Konstnärsnämnden och Bildkonstnärnsfonden har avgörande kompetens och erfarenhet på detta område som måste tas tillvara i arbetet. Mot bakgrund av att en tänkt framtida verksamhet som beskrivits ovan tangerar och kanske överlappar flera myndigheters, institutioners och organisationers redan befintliga verksamheter, menar styrelsen för Sveriges författarfond att regeringen bör överväga att med ett särskilt förordnande bedriva utredningen inom regeringkansliet.

Tydligare ansvarsfördelning för internationellt utbyte

Förslaget om en annan ansvarsfördelning mellan Staten kulturråd och Sveriges författarfond är förankrat hos båda institutionerna, och tillstyrks av styrelsen för Sveriges författarfond. Men när nu utredningen ser möjligheter att stärka det internationella utbytet på litteraturområdet i övrigt, menar författarfonden att åtminstone en försiktig förstärkning av den internationellt syftande bidragsgivningen till författare, dramatiker, kulturjournalister, tecknare och fotografer samt översättare till svenska också kunde vara motiverad.

Styrelsen för Sveriges författarfond föreslår att 1 milj. kr istället för de föreslagna 500 000 kr överförs till anslag 5:2, ap.9, för fördelning med stöd av förordningen (1976:528) om bidrag till konstnärer. Det skulle innebära oförändrat anslag samtidigt som en av upphovsmannakategorierna försvinner - d.v.s. i praktiken en mycket försiktigt uppräknad av medlen avsedda för dessa gruppers internationella utbyten.

Beslut i detta ärende har fattats av ordförande Mats Sjöstrand, vice ordförande Gunnar Ardelius, ledamöterna Janne Carlsson, Malena Forsare, Jörgen Gassilewski, Gunna Grähs, Maja Hagerman, Ellen Mattson, Anna-Karin Palm, Oline Stig, Birgitta Wallin och Thomas Wågström samt tjänstgörande suppleanterna Mats Berggren och Eva Hemmungs Wirtén. Föredragande har varit direktören Jesper Söderström.

Mats Sjöstrand

Jesper Söderström